

Pere Anguera, «El pensament polític d'Àngel Guimerà», dins Literatura, pàtria i societat. Els intel·lectuals i la nació

L'aportació d'Àngel Guimerà a la literatura catalana, una aportació de gran qualitat no tan sols des d'una òptica catalana, ans de ressonància universal com ho demostren les traduccions d'obres a d'altres llengües de gran difusió i les adaptacions operístiques i cinematogràfiques d'algunes de les seves produccions dramàtiques, no ha de fer oblidar l'altra gran vessant de la seva actuació pública: el compromís polític, que desenvolupà sobretot a través de les col·laboracions i la direcció de La Renaixensa, i també en l'activitat duta a terme dins la Unió Catalanista. Per redactar aquestes notes, estrictament centrades en els eixos principals del seu pensament polític, he tingut en compte tan sols els escrits aplegats al llibre Cants a la pàtria. Aquesta selecció reductiva d'origen pot ser titllada de parcial, però crec que queda justificada pel fet que el volum aplega aquells textos als quals el mateix Guimerà va reconèixer el caràcter de permanents i canònics. Queda, doncs, per fer una altra part de l'estudi ideològic de Guimerà: analitzar els missatges que transmet l'obra dramàtica, alguns tan contundents i coneguts com la denúncia del caciquisme a Terra baixa o la del rebuig marginador del foraster a La filla del mar. [...]

El primer contacte directe de Guimerà amb un nucli organitzat de Barcelona fou el que tingué amb la gent de la Jove Catalunya, alhora literària i política, en traslladar-s'hi a viure amb la seva família el 1870. Joan Sardà va descriure l'entitat com una «partida de jovenets, aprenents de literat i afiliats a la secta secreta, que tal semblava pel calor que hi prenfem i la importància que hi dàvem». Guimerà s'hi incorporà i s'hi compenetrà, tant amb la societat com amb la seva revista La Gramalla, de nom tan simbòlic com el de La Jove Catalunya. El mateix Guimerà la definia, el 1906, com «la societat radicalment regionalista més antiga que hi ha hagut». En dissoldre's, el 1875, un grup de socis decidí empènyer una revista, la futura La Renaixensa que, en paraules de Josep Miracle, «si La Gramalla significava l'enyor romàntic del passat, La Renaixensa representava la realitat viva del present; de la contemplació, a l'activitat, a la lluita». La Renaixensa li exigí

«esforços desesperats los primers anys per a sostenir la seva vida, ab privacions de tota mena molts cops, per a que no plegués may aquell diari», uns sacrificis que el mateix Guimerà justificava per l'afany de difondre «per la Terra Catalana aquelles idees que a la gent los hi semblaven tan noves y que ab la fe de tota una religió, tal com si fossin hòsties benehides, nosaltres los hi duyem com a ofrena per a purificar les seves ànimes». Com a director, intentà que La Renaixensa fos plural, oberta als diversos corrents i grupuscles del catalanisme naixent. En la síntesi valorativa de Josep Yxart: «acollí (...) amb ampli criteri, tots els escriptors catalans, així els degans i els mestres, com els últims deixebles arribats, i també els dels oposats grupos y grupets, en què formava per companyies l'exèrcit catalanista», on sempre aflorava «l'esperit regionalista de reivindicació o requeriment». Yxart presentava Guimerà com l'impulsor el trànsit de La Renaixensa de revista literària «al periodisme polític» a través, en bona part, de les polèmiques que hi va sostenir. El rus Isaac Pavlovsky confirmava l'opinió d'Yxart el 1889, en un llibre publicat a Sant Petersburg. Tot el publicat a La Renaixensa «directament o indirectament havia de referir a Catalunya, núvia estimada de Guimerà», el qual repartia la seva passió, morta la mare, «entre dues dames, que mai no canvien ni moren: l'amor a la Pàtria i l'amor a la Poesia».

Segons Miracle, «Guimerà (...) no sentia ni amava la política. Detestava la cleda, el compartiment estanc, el partit (...) pel que tenen de limitació, d'entrebanc a la general confraternització», en una valorització presentista de l'actuació. Ho justificava amb una nota de La Renaixensa, encara setmanari, l'11 de juliol de 1872, on s'afirmava: «devem dir que La Renaixensa no té cap mena de color polític, si no es dóna aquest nom a l'esperit catalanesc que la féu sortir a la pública llum; i que tampoc pertany a cap secta religiosa, avui que per desgràcia està l'esperit de la nació tan fraccionat, per més que les mire totes amb lo degut respecte». A desgrat del que fan preveure aquestes afirmacions, Guimerà tingué una intensa actuació política, si no es confon la semàntica de la paraula amb la lectura reduccionista de voler guanyar eleccions al preu que sigui per a ocupar càrrecs de gestió o controlar partits que aspirin a obtenir-los. Fou membre de La Jove Catalunya, del Centre Català, de la Lliga de Catalunya i de la Unió Catalanista. En totes hi participà activament i com a mínim a les dues darreres hi conspirà. Absència de color polític volia dir refús a la conxorxa o identificació amb

els partits aleshores establerts i els seus tripijocs, però no comportava en absolut cap renúncia a obtenir el màxim expandiment i suport per a la idea i la voluntat de redreçament nacional català, al qual Guimerà i els seus amics dedicaren múltiples esforços per la qual cosa se'ls podria definir d'agitadors i propagandistes patriòtics. L'èxit i encert o el fracàs de les seves propostes és, en tot cas, una altra història. Per això, malgrat la declaració de principis aparentment eclèctica, els homes de La Renaixença, ni Guimerà ni els altres, no es mantingueren neutres en les disputes del catalanisme emergent. El 1880, durant la celebració del Primer Congrés Catalanista, patrocinaren una «Candidatura no política» en contra de la defensada per Almirall, que respongué batejant la seva com a «Candidatura no separatista», donant a entendre que sí que ho era l'auspiciada pels amics i companys de Guimerà i que la qualificació podia ser acceptada com a possible pels altres assistents. En esclatar la crisi del Centre Català, a l'entorn de les polèmiques generades per les actituds titllades de personalistes i afectes a un corrent preestablert, el republicanisme laïcista d'Almirall, que culminà amb la creació de la Lliga de Catalunya el 1887, Guimerà participà activament en la recerca de suport per als partidaris d'impulsar un canvi en l'actuació del Centre. El 15 d'agost de 1887 escrivia una carta a Pau Font de Rubinat per comunicar-li que havia estat acceptada l'esmena que els reusencs havien presentat al document que s'havia de presentar al Centre Català, tot demanant-li la signatura al document de l'Associació Catalanista de Reus i que s'encarregués d'aconseguir la dels simpatitzants montblanquins. Li recomanava pressa, en estar el projecte pensat «en be de la nostra idea patriòtica» que es reflectia en la «puresa de las nostras intencions». Pocs dies després, el 26 d'agost, en una nova carta l'informava de l'èxit de recollida de signatures, i li demanava que fes acte de presència a Barcelona el dia que el text s'havia de lliurar a Almirall, tot i que per amainar els possibles recels assegurava: «sentiria que poguessiu veure en mi rivalitat ab l'Almirall de cap classe. Jo tinch dintre'l catalanisme ab preferencia l'ofici de fer versos y l'Almirall nom'fa la competencia.» Però afegia tot seguit: «convé pera convencer als que encare pugan creure que l'activitat y'l talent del Almirall compensa en lo catalanisme'l mal que pot fer ab sas estravagancias y ab son absolutisme personal (...) que li sia presentat el document.» Guimerà acabava la carta proposant una idea semblant a la que uns anys després donaria origen a la Unió Catalanista: «ara

serà ocasió de fer la associació de presidents [d'entitats catalanistes] ab igualtat de drets dintre de Catalunya, reunintse aquestos una vegada al any pera acordar punts de Catalanisme y no comensant per Barcelona pera no ferne un repugnant Madrid.»

La mateixa bel·ligerància, si es vol conspiratòria, mostrà a la Unió Catalanista, i participà activament a les Assamblees de Manresa (1892), Reus (1893), Olot (1895), Girona (1897), Terrassa (1901) i Barcelona (1904). El 25 d'abril de 1899 escrivia a Francisco Serés, de Tàrraga, demanant-li que enviessin un delegat de l'Associació Catalanista de Tàrraga, o que deleguessin en algun amic de Guimerà, «un de nosaltres mateixos», el vot per a l'elecció de la Permanent de la Unió en el Consell General de Representants, després «de l'ensopegada del catalanisme amb motiu del general Polavieja». A la carta definia els defensors del pacte amb el general com a «enemics de les nostres idees», situats enfront de «nosaltres, los que som catalanistes de tota la vida, els que volem sempre a Catalunya pura sense conxorxes ni pactes vergonyosos amb cap enemic de la Terra, volem presentar una junta de gent radical que faci, d'ésser elegida, un manifest al país de franc programa catalanista que diga lo que som i lo que volem». A la primera Assemblea, celebrada a Manresa, definia, en el seu discurs que hi pronuncià en defensa de l'autonomia catalana, la Unió Catalanista com el «resum y grahó'l més alt de tots los actes que fins al present ha dut a cap lo Regionalisme de Catalunya». L'any següent, el 1893, en una vetllada literària proclamava sense embuts: «lo Regionalisme (...), lo Catalanisme, no és altra cosa que'l govern de casa per la gent de casa y valentnos de totes les forces de vida que tenim a casa. És a dir, Catalunya per los catalans y per als catalans». Tot un compendi de proposta d'actuació política, que inclou una soterrada proclama secessionista.

Guimerà, convé no oblidar-ho, es declarà catalanista diverses vegades. En carta de l'1 de març de 1881, a Joan Ramon i Soler, del Vendrell, li definia La Renaixensa, que dirigia, com un periòdic «catalanista pur»; en una altra carta, aquesta del 16 de maig de 1889 a Pin i Soler, que vivia a l'estranger, li deia «vingueu sovint i si pot ser quedeu-vos per a sempre amb nosaltres; ja que pensem igual, hauríem de viure junts, fent catalanisme.» El mateix 1889, en el discurs com a president de la Lliga de Catalunya s'autoincloïa en «los esperits dels que abans de tot y per sobre de tot adorem a la Pàtria.» El 1892, a Manresa, definia «la meva ànima, cada dia més

catalanista.» El 1901, a l'Assemblea de Terrassa, recordava la seva militància «de des tants anys, de des un temps en que'l dirse catalanista era criminal o ridícol fins per la immensa majoria dels catalans matexos», en constatar satisfet: «hi veig y hi respiro la crescuda potent y meravellosa del Catalanisme», tot i que «per desgracia nostra, segons la confusió d'aquest temps, no vol dir res avuy, per molts, l'anomenarse regionalista a Catalunya, perquè s'ha arribat ab lo desgavell y ab la moda a que portin aquest nom fins los matexos enemichs encarnissats de nostra Terra.» Encara el 1906, ja quasi del tot exclòs de l'activisme polític, rememorava, dirigint-se al seu íntim Aldavert: «hem anat recorrent la via del Catalanisme, molts cops pedregosa y costa amunt, mes sempre agradosa.» [...]

Guimerà fou un home de combat, defensor ardit de les seves postures. Un moment culminant, amb notable ressonància pública, de la seva actuació es produí enmig de la lluita per acabar amb la situació diglòssica en els actes oficials o protocol·laris fets a Catalunya, i de manera especial a Barcelona. El discurs a l'Ateneu Barcelonès del 30 de novembre de 1895 marca una frontera entre l'abans i el després. Hi ha múltiples testimonis. Maragall, en el parlament fet en l'homenatge a Guimerà el 1909, deia: «per un home de fe íntima, per un poeta líric ¿què podia haver-hi de més normal que anar a parlar en català en una càtedra tan catalana com aquella? Pronuncià la primera paraula, i la protesta esclatà, primer un esquitx de burla fulminant que es dispara, i de seguida l'estrèpit de l'ira, formidable. Tot foren crits, i braços en l'aire, i gent alarmada; contraris escometent-se i amics que descompartien; cadires fora de lloc i gent fora de si (...). Molts que eren contraris ja són tots uns, i de la batalla no en resta sinó la glòria dels qui hi lluitaren.» Mentre es produïen els incidents, continua Maragall, Guimerà «esperà quietament la fi del tumulte, que acabà tanmateix, amb una gran aclamació al que aixís a peu ferm el resistia. Llavors seguí la lectura com si res hagués passat (...) fent l'elogi de la nostra llengua, i mostrant el seu dret a la vida plena arrencant d'un gloriós passat i augurant-li un esdevenir més gloriós encara (...). Al terminar (...) esclatà l'ovació unànim coronant la primera victòria, que ja se'n pot dir política, del catalanisme». No fou aquest l'únic èxit oratori reconegut i celebrat. El discurs pronunciat des de la presidència dels Jocs Florals, segons Pin i Soler, que no li tenia gaire simpatia personal, «és ben bé una de les oracions més flamejantes pronunciades en nostra llengua.» El discurs a l'Ateneu el 1895 constitueix tot ell un cant a la literatura i la

llengua catalana, «may ni per un instant esmortuhida ni estafeta en los llavis dels catalans, sempre que com a catalans de conduexen.» Amb tot, no s'estava de recordar que al segle XVIII «si la llengua de casa era la única parlada, la llengua literària a Catalunya, a Mallorca y a Valencia era allavors la llengua castellana», mentre mantenia que «al entorn dels Jochs Florals hi hem vist axecarse la història de la patria ab ses tradicions y ab ses llegendes, y'l teatre de Catalunya ab ses costums y ses glories, y les cançons de la terra modernisades, y totes les formes y totes les manifestacions y tots els entusiasmes reformadors de la literatura nova», cosa que equival a convertir els Jos en el detonant i la palanca del redreçament cultural i nacional català.

El 1901 Guimerà formulà una de les descripcions més detallades del seu pensament polític. Declarava, amb fort deix sentimentalista prou envernissat, però, d'universalisme, que «lo ser catalanista's fonamenta en estimar ab entusiasme, ab fervor, ab idolatria a Catalunya», sense renunciar per això a formar part del món, tot i que aclaria: «sobre la pàtria universal que formen los conjunts del món hi haurà sempre, tant si volem com si no volem, dominant-ho tot en l'individu, la pàtria particular», perquè «totes aquexes pàtries del món, pobles, races, nacionalitats, tenen cada una son nom y son orgull y son esperit d'independència». De la generalitat passava al concret: «aquí ahont som, aquesta il·lustració, aquesta llibertat, aquesta dignitat de poble's diu y's dirà sempre davant de tots los opressors y agavelladors del món, Catalunya». Malgrat l'aparent contundència exclusivista de la declaració, el «Catalanisme no pretén, ni ha pretès en sa vida, ni pot pretendre may, que no's treballi per a l'aproximació de totes les races, aixís com per la barreja de sos afectes y de sos interessos». La reivindicació no s'havia pas de traduir en una proposta organitzativa similar a les que en aquell moment actuaven a l'estat; per això el «Catalanisme no és ni pot ésser may a manera d'un partit polítich», sinó que aspirava «desinteressadament a fer un país, a purificar una raça, a tornar per sa vida interior, son govern a una nacionalitat, a fer senyor d'un poble al mateix poble», és a dir, que havia d'actuar com un autèntic moviment nacional que agermanés tots els catalans. Guimerà denunciava que «ab la intenció més perversa s'hagi escampat la mala nova de que'l catalanisme està al servey d'una classe social, la classe rica», sobretot dels conservadors que hi havien buscat un refugi del seu naufragi polític. Per a Guimerà, el «Catalanisme no és una

prolongació de tal o qual partit, sinó una idea vella, al mateix temps que nova, de raça y de poble, ahont hi caben los republicans y'ls monàrquics, los creyents y'ls que no ho són, perquè anant a reconstituhir la nacionalitat fora la més gran de les aberracions pretendre fer una pàtria ahont sols s'hi daxès viure a monàrquichs o a republicans, a lliure-pensadors o a catòlichs, y és lo méés corrent perquè en tot lo món passa lo mateix, que en totes les nacions s'hi trobin gents de totes les idees, estimant totes la seva pàtria.» Malgrat aquesta proposta globalitzadora, per aconseguir una unitat sense esquerdes, en un atac formulat el 1901 contra els antics ompanyes escindits de la Unió Catalanista per donar suport a la constitució del govern Silvela-Polavieja, afirmava que hi havia qui «un dia forma en les manifestacions contra la pèrdua de les isles Carolines (...), altre aplaudeix la Marxa de Cádiz (...) y un altre espera sa redempció (...) del fusellador d'en Rizal, lo martre de les llibertats filipines.»

Guimerà, des del primer moment presentà el pensament catalanista com una proposta solidària i respectuosa amb les altres terres de l'estat, orfe de qualsevol veleïtat venjativa. A Valls, ja el 1883, havia refusat el retret «de pretendre l'ús de privilegis en detriment d'altres regions y d'aspirar també a estendre per tota Espanya son caràcter y sa dominació», quan l'únic que volia el catalanisme per a Catalunya era «la restauració de tot lo que li ha donat fesomia pròpia y és compatible ab lo present segle». I acabava el parlament: «Jo, senyors, que desitjo'l bé de Catalunya perque son benestar a ningú perjudica, envio (...) ma espressió de simpatia a totes, totes les regions o antichs estats d'Espanya, com l'envio també y ab igual vehemència, als pobles de més enllà dels Pirineus y de més enllà de les mars, germans nostres en desventures, en virilitat y en aspiracions.» [...]

El 1920 Guimerà detectava en el moviment catalanista un canvi «admirable»: si abans, segons ell i en una afirmació força discutible, era una força ideològica que anava de Barcelona cap als pobles, llavors era just al revés: «és dintre dels pobles ahont la llevor forta y sanitosa d'amor a la nostra terra grilla y grifolla. Anéu de poble en poble pels llochs més arreconats de Catalunya, y trobareu que per tot, principalment en mig de la joventut plena de vida sanitosa, s'han despertat per la Pàtria'ls fills de la Terra.» Malgrat la discrepància en la valoració genèrica del paper de les associacions comarcals en el naixent catalanisme, el que cal destacar de la cita és l'eufòria per l'expandiment genèric, que sí que constata una realitat que

Solidaritat Catalana i les campanyes per l'autonomia integral havien ajudat a impulsar. Amb molta més raó, el 1901 Guimerà havia negat que el catalanisme hagués sorgit «ab la pèrdua dels mercats a les Antilles y a Filipines», quan per als seus militants, els «bojos y'ls ridicols del dia abans», el catalanisme «arrenca de molt lluny, de molt més lluny que no pas la nostra vida, ni la dels nostres pares y nostres avis». Amb notable excés d'idealisme, similar al que tanmateix perviu en alguns comentaristes, arribava a afirmar que «de Casp y d'aleshores arrenca'l Catalanisme (...). Va nàxer, donchs, a Casp la causa de Catalunya» i de la seva trajectòria en formaven part «los rebomboris de Barcelona» i les «bullangues de la Jamancia», i «gayrebé en nostres dies, lo Catalanisme va tornar altre cop a recobrar forma amb l'aparició dels Jocs Florals». Cal matisar que, dels fets de Casp, Guimerà valorava essencialment la desaparició de la dinastia comtal barcelonina com a inici de la pèrdua de la personalitat política catalana, fet que en provoca la reivindicació.

A Sant Feliu de Codines, el 1901, saludava els «agradosament aplegats galejant y reverenciant la història, la llengua, les lleys, les costums y vida pròpia d'aquest país», que semblen els trets identificadors dels afectes al catalanisme i de la seva concepció de pàtria, «perquè ja no hi ha res que'l pugua aturar o desnaturalisar, aquest moviment regenerador de Pàtria, que s'ho anirà fent tot seu com li pertoca, ressecant y esventant cap a Ponent tot lo que no sia de la nostra naturalesa, y us parlo de les institucions y les costums emmetllevades y tot lo que a la força'ns imposaren, y no vull dir los homes, que aquests han sigut y seran acullit ab cortesia en la nostra terra, vinguin d'ahont vinguin y professin les idees que vulguin, mentres que sien respectuoses ab lo sentir de Catalunya»; unes paraules que, contra el que alguns han repetit, posen de manifest l'esperit integrador dels homes representatius del sector purista de la Unió. Una cosa era el refús a la política assimiladora i castellanitzant dels poders de l'estat, que calia combatre i si era possible anorrear, i una altra ben diferent era la consideració envers els immigrants provinents d'altres terres del mateix estat, als quals l'única cosa que se'ls exigia era el mateix respecte que se'ls oferia, és a dir, una bona acollida sempre que no es mostressin bel-ligerants contra els elements de la catalanitat. Per a aconseguir el triomf del catalanisme, continuava, no es podia usar la violència, la força, en l'ús de la qual Catalunya havia estat sempre derrotada, sinó la capacitat de convicció:

«y'l dia en que tots los catalans la vulguen de cor l'autonomia de la Terra, aquesta autonomia serà ben nostra, a despit d'entrebanchs que arrelaren.» El triomf s'aconseguiria «valentse, donchs, de la propaganda activa de les idees, contribuhint pel treball material a obrir fonts de benestar a Catalunya, fent dels catalans, tant rics com pobres, gent formalment instruïda».

El mateix 1901, a Sarrià, insistia en la mateixa argumentació i proposta: «lo que són les mudances del món en la marxa dels segles! Lo que'l Catalanisme ab l'arma al puny no ha pogut mai conseguir, ab tot y ses lluytes desesperades, ho aconseguirà inevitable per lo camí que s'ha emprès ara», el de la propaganda. Ho deia convençut: «triomfarem, sí, perque'ns trobem a Europa, y als que defensen la seva pàtria nadiua, als que axequen per sobre de son cap ab fermesa les taules santes de la lley, que són les Bases de Manresa per a nosaltres, se'ls pot empresonar y desterrar y empobrir, mes ja no se'ls fusella com a aquells joves patriotes de l'Havana abans de la guerra y com a n'en Rizal, aquella altra víctima de Filipines que tampoch havia pres les armes.» Quin era, però, «l'obstacle més gran del Catalanisme?». Per a Guimerà, la pregunta tenia dues respostes: la ignorància i l'interès material. Hi havia una desconeixença generalitzada del passat català que feia veure el catalanisme no com una «herència de família» sinó com una cosa sorgida del no-res, «fill de la moda com qualsevol altre sport» i per la part «més numerosa», la «dels que no tenen vista per veure», la creença «que ha vingut al món com a conveniència dels negocis materials del dia, com a una gran societat mercantil d'interessos mútuos». [...]

El 1893 augurava el final dels partits corruptes de la Restauració, sense distincions ideològiques: «dintre de poch temps, per no dir que ja hi som arribats ara, sols quedaran dues úniques forces a Espanya, mes les dues exuberants de vida y d'entusiasme. La una és la massa regionalista, més o menos avançada, més o menos franca y decidida (...). L'altra és la massa socialista, ab les seves ramificacions y embrancaments de Comunisme y Anarquisme y altres qualificatius interminables. Y tan apartats com se troben lo Regionalisme y'l Socialisme (...), en un punt tenen certa semblança: en la manera d'apreciar son afecte a Espanya. Per a uns y altres l'amor a la pàtria espanyola és en segon lloch. Per los socialistes primer és lo món que Espanya; per a nosaltres, los regionalistes primer que Espanya és Catalunya». Resultat de l'esmicolament dels partits tradicionals seria

l'acostament al catalanisme de militants d'altres ideologies, com el «mateix carlisme», cosa que vol dir que, contra allò que afirmen certs historiadors aferrats als tòpics, encara no hi era i s'hi anirien integrant «los partidaris de la Montanya», i també «lo partit federalista, que és casi tot lo partit republicà de Catalunya». Malgrat els atacs al centralisme i la corrupció governamental, hi ha una solidaritat, per exemple el 1889, amb els «pobres fills de la nació castellana». I Guimerà era taxatiu: «Catalunya quan crida no es pas contra vosaltres, ni ambiciona posarvos sa llengua, ni ses lleys, ni fervos a sa imatge. Sigueu com sou fins a la consumació dels sigles, mes dintre de casa vostra», tot demanant reciprocitat, «y que se'ns deixi a nosaltres ser tal com érem», amb un simptomàtic canvi verbal. Però ja el 1883 havia fet una primera referència positiva a la immigració rebutjant la dita «de ponent ni gent, ni vent», en referència sobretot als que havien vingut a treballar a les obres dels carrils: «gent de ponent eren molts d'ells, y, enlloch de venir a dur la mort a Catalunya, han vingut a buscar la vida empunyant les armes del treball per a contribuir a la prosperitat nostra».